

EDDY VAN CAUWENBERGHE

Pénzügypolitika és kincstárpolitika Németalföldön a burgundiaiak és a spanyol-Habsburgok korában (15–16. század)*

A királyi birtokok szerepe annak megfelelően csökkent, amilyen mértékben omlottak össze a feudális struktúrák, és váltak nyilvánvalóvá egy modern államapparátus szükségletei. Legalábbis ez az általános vélemény. Mégis a 18. század teljében úgy látszik, az osztrák Németalföld teljes jövedelmének még mindig 15%-át képezték a kincstári jövedelmek. Márpedig egy ilyen számadat legalábbis meglepő az európai politikai rendszert alapjaiban megrengető nagy forradalom előestéjén és a „Fény századának” kellős közepén. A németalföldi kincstári birtok előnyös helyzetének jó megértéséhez egyrészt vissza kell nyúlni az eredethez, másrészt össze kell azt hasonlítani a többi európai országban létező kincstári szektorokkal.

A királyi birtok pénzügyi jelentősége

A hagyományos történetírás elismeri a középkori axióma tényleges jelentőségét, mely szerint a fejedelmeknek a saját erőforrásaikból kellett élniük („sajátjából élni”, „live of their own”); hasonlóan az Ótestamentum királyaihoz, akik maguk is a birtokaik jövedelméből éltek. A késői középkorban a francia monarchia hatalma is ennek az axiómának a megelőző időszakban történő alkalmazásán alapult. Tény, hogy Franciaországban a közvetlen királyi hatalom kevésbé bontakozott ki az egész királyságban, mint a királyi birtokon. A kincstári jövedelmek ahelyett, hogy a korona rendelkezésére álló pénzügyi eszközök önálló részét alkották volna, épp ellenkezőleg, összekeveredtek ezekkel. Szép Fülöp uralkodásáig (1268–1314) a jövedelmek emelkedését egyáltalán nem lehetett megvalósítani a kincstári jövedelmek növekedése nélkül, vagy ha a kincstár jogai nem terjedtek ki az egész királyságra. A kincstári vagy szokásos jövedelmek és az adórendszer különböző formái (közvetlen, közvetett), azaz rendkívüli jövedelmek megkülönböztetése csak a 14–15. században jött létre. Már 1380 előtt a francia korona rendkívüli adókból származó jövedelmei ötszörösen meghaladták a kincstári jövedelmeket, egy évszázaddal később, 1481-ben a királyi jövedelemnek csak harminchatod részét tették ki a kincstári birtokok. A híres axióma elsorvadását bizonyára annak a ténynek kell tulajdonítani, hogy a kincstári szektor Franciaországban túl merevnek bizonyult ahhoz, hogy a korona egy olyan pénzügyi politikába építse bele, amely a nemzeti életszínvonal javulásával járó arányos jövedelemnövekedést célozhatott volna.

Már a 13. századtól kezdve a birtok döntően mezőgazdasági jellege szüntelen növekvő különbséget idézett elő a városi kereskedők és kézművesek gyarapodó gazdagsága, valamint az államkincstár között. Másrészt a kormányzói tevékenység terhei sokkal súlyosabbak voltak a korábbiaknál. Mégsem tettek Franciaországban a kincstárral kapcsolatban semmilyen, az új körülményeknek megfelelő erőfeszítést, jöllehet, az alkalmazkodásnak reális lehetősége volt. Ezt az a monarchia számára előnyös erőviszony magyarázza, amely mind gyakoribb és végül teljesen rendszeres adóztatást tett lehetővé. Az

*Mennyiségi és minőségi adatok alapján arra a burgundiai-korszakra vonatkozó munkahipotézisre és az ennek alkalmazásával nyert azon fontosabb eredményekre szorítokozunk itt, melyeket a 15–16. századi németalföldi királyi birtokról készült tanulmányunkban közöltünk. *E. Van Cauwenberghe: De betekenis van het vorstelijk domein voor de Bourgondische en Habsburgse overheidsfinancien (XVde–XVIde eeuw) op basis van een analyse van Vlaamse en Brabantse domeinrekeningen. Bruxelles, 1976. Pro Civitate 8.*

1430–50 közti időszak nagy lélegzetű reformjai után a királyság majdnem abszolút adóztató hatalmat épített ki.

Úgy tűnik, a királyi birtok szerepét Franciaországban gyorsan felszámolták. A 16. századtól a kormány pénzügyi előirányzatai gyakorlatilag többé nem veszik számításba, kivéve néhány összefüggéstelen elidegenítési tervet. A korona erőfeszítéseinek köszönhetően a királyi birtok mégsem tűnt el teljesen a reneszánsz végére. Mintha azt a fikciót kellett volna fenntartani, hogy a királyság, saját maga fenntartása érdekében, alattvalói hozzájárulását csak a lehető legkevésbé veszi igénybe.

Kisebb a létjogosultsága az angol királyi birtok helyzetével való összehasonlításnak, mivel kezdettől jelentős strukturális különbség mutatkozott a *Crown Lands* és a kontinens kincstári birtokterületei között. A normann és Anjou-uralkodók az egész angol területet, kontinentális és középkori értelemben, a királyi birtok szerves részének tekintették. Saját királyi birtokaik szétदारabolására (a királyi család tagjainak javára), csak legfontosabb szárazföldi tartományaik elvesztése után kényszerültek.

A középkori Angliában a királyi hatalom nagy kiterjedésű földbirtokon alapult. Mégis, ez a hatalom az állami pénzügyekben csak kiegészítő szerepet játszott, és inkább a monarchikus kiváltság alapvető eleme maradt. Az angol uralkodók 1066 óta arra törekedtek, hogy pénzügyi helyzetüket folyamatosan, a közvetlen és közvetett adóztatás rendszerével szilárdítsák meg. A jellegzetes rendszer korai kifejlődése intézményesített mechanizmust biztosított az állam számára a „rendkívüli” jövedelemszerzésre.

Az angol kincstári birtokok fejlődésének elemzése szükségessé teszi a megkülönböztetést az – ebben a korban szokásosnak tekintett – adózásból eredő jövedelmek és a királyi birtokból származó haszon között. 1400 körül még a fokozott kihasználásból származó jövedelem sem fedezte az udvar nagyon magas kiadásait. A birtokok relatív hozamának a 15. század második évtizedétől kezdve kis jelentősége volt a bruttó „nemzeti” jövedelemhez képest. Az *Exchequer* hullámhegyeit és hullámvölgyeit egyre inkább kereskedelmi forgalomból (gyapjú) és a *bullionizmusból* származó adóelőnyök okozták.

A 15. század vége felé a királyi hatalom viszonylagos helyreállítása és a királyi család birtokainak növekedése után (Cornwall, Chester, Lancaster, Wales, York stb.) az a gondolat terjedt el Angliában, hogy a monarchia stabilitásának és a királyi fizetőképességnek szilárd, elidegeníthetetlen, jól megalapozott kincstári birtok az alapja.

Ismeretes, hogy VII. Henrik a „teli kincstár biztonságának” elvét valósította meg azokkal az ügyvitelre irányuló intézkedésekkel, melyeket a pénzügyletek és a hatékony beavatkozásokat irányító érdekek diktáltak. A 17. századtól a 19. századig tartó időszak történéseinek szemében azon kevés uralkodók közé tartozott, aki többé-kevésbé megvalósította az eszményt, mely szerint a fejedelemnek a saját tulajdonából kell élnie. Am VII. Henrik uralkodása végének különösen kedvező éveiben sem rendelkezett a híres axióma megvalósításához elengedhetetlen eszközökkel. Utóda idején pedig az állam szűkös pénzügyi helyzetbe került, a királyi birtok gyakorlatilag nem játszott szerepet.

Ebben az időben tehát, amikor a burgundiai számvevőséék (*Chambre des Comptes*) működni kezd, és amikor a birtok szerepe Nyugat-Európa legfontosabb országaiban elhalványul, Németalföldön a kincstári birtok hozama (az ún. „Ordinaire”) még mindig szilárd bevételi forrást biztosít az általános pénzügyi mérlegben.

Néhány újabb, az Ancien Régime pénzügyének szentelt tanulmány következtetése és a kincstári számadások tüzetes elemzése alapján beigazolódott, hogy a németalföldi kincstári birtokoknak nagy jelentősége volt a 15–16. században:

1. A burgundiai korszakban (kb. 1386–1477, esetleg meghosszabbítva – a 15. sz. végéig) a kincstári birtokbevételek arányának, minthogy az tetemes hányadot tett ki, nagy jelentősége volt az állami pénzügyek egészében.

2. A 16. században a többi jövedelemforrás arányaiban nagyobb növekedés következett be, így ez a viszonylagosan nagy hangsúly érzékelhetően csökkent. De a birtok új funkciót is kapott: mint tőkefeletor, egyre gyakrabban jelzálog-garancia szerepet játszik az uralkodó kölcsöneinek fedezésére.

A 13–14. században a burgundiai birtokok előnyös állapota mindenekelőtt a flandriai grófok élelmes kincstárpolitikájának eredménye. Ismerjük azokat a tényezőket, amelyekre a grófok birtokaik jövedelmének növelése érdekében támaszkodtak:

- fejlett adminisztrációs apparátus
- bírói hatalom biztosítása
- a grófság korai gazdasági fejlődése
- kedvező demográfiai fejlődés
- fontos, terjeszkedő városközpontok.

A burgundiai hercegek mindezekből a tényezőkből hasznot húztak. Szemben a francia kincstári birtokkal nem vidékies, hanem a körülményekhez alkalmazkodott birtokot örököltek. Ezzel az alkalmazkodási folyamattal a flamand birtok megfelelt a 15. századi struktúrák új szükségleteinek. Tényként állapítható meg, hogy

1. modern módszerekkel aknázták ki a mezőgazdasági kincstári szektort; az úrbért és a természetbeni járandóságot a sokkal modernebb haszonbérleti szerződésrendszer váltotta fel;

2. új jövedelmekre tettek szert a legtermékenyebb városi gazdasági erőforrások megcsapolása révén

- esküdtzéki tárgyalások;
- behozatali és kiviteli vámok;
- kikötői vámok (Antwerpen – Brügge-i terület, Bapaume – Gravelines – Nieuwport – Termonde – Rupelmonde stb.).

A flamand örökség érzékenyen hatott a burgundiai pénzügyekre: a hercegi pénzügyek volumene jó egyharmaddal nőtt. 1384–1477 között a burgundiaiak átlagban összes jövedelmük egynegyedét nyerték a flamand és artois-i birtokaikról. A Bevételi Hivatalnak a „szokásos” és „rendkívüli” állami jövedelmeket feltüntető számadatai alapján végzett összehasonlításból szintén kiviláglik a kincstári szektor fontossága.

Uralkodó	Szokásos	Rendkívüli (adókat is beleértve)
Bátor Fülöp	59%	41%
Félelemnélküli János	57%	43%
Jó Fülöp	61%	39%
Merész Károly	53%	47%
–	–	–
1481	49%	51%
–	–	–

Mégis hozzátehetjük, hogy az első korszakban – 14. sz. vége – 15. sz. eleje – a kincstári jövedelmek megőrizték valódi jelentőségüket az állami pénzügyekben. Kb. 1480-ig:

– az esetleges elidegenítések nagysága bizonyára nem érte el az újonnan szerzett birtokokét; valójában a területnövekedések Jó Fülöp alatt biztosították a kincstári jövedelmek arányos növekedését;

– a kincstári (szokásos) jövedelmek nyilvánvalóan meghaladták a nem-kincstári jövedelmeket.

Természetesen a burgundiai hercegek saját maguk sem valószínűsítették meg azt az axiómát, hogy a „fejedelemnek a sajátjából kell élnie”, mivel kiadásai közel felét a birtokaikon kívüli járadékokból fedezték. Mégis, a fenti százalékok csak a nettó jövedelemre vonatkoznak. Az egyes birtokok általános kiadásait nem vették bele: azaz, kihagyták az adminisztratív költségekként a helyszínen felélt jövedelmeket, avagy a kívülállók számára utalványozott karbantartási vagy folyósítási költségeket. A 16. században, a második korszakban egyre inkább külső eszközöket kellett igénybe venni a közkiadások fedezésére. Különösen 1520-tól, V. Károly uralkodásának második felében, a pénzügyi műveletek a spanyol-Habsburg világpolitika kereteibe illeszkedtek bele. Az állam pénzügyi szükségletei gyorsan kielégíthetetlennek bizonyultak. Kb. 1530-tól kezdődően megnőtt a rendkívüli adókból, az adórendszertől és a kölcsönökből származó bevételek relatív fontossága, ugyanakkor arányosan csökkent a kincstári jövedelmek hozama.

Kiszámítottuk a kincstári és nem-kincstári jövedelmek összefüggéseit a 16. század néhány évére lebontva:

Év	Kincstári jövedelmek	Nem kincstári jövedelmek
1531	kb. 8%	kb. 92%
1534	24%	76%
1539	15%	85%
1545	5%	95%
1551	25%	75%
1559	4%	96%
1567	7%	97%
1569	8%	92%
1570–71	3%	97%
1572	18%	82%

A fenti összefüggésekből az világlik ki, hogy a 16. században a kincstári birtokokból származó jövedelmeknek szinte nincs befolyásuk az állami pénzügyek számára annyira költségessé vált, hírhedt évekre. A kincstári jövedelmek legalacsonyabb százalékarányai pontosan megfelelnek a közkiadások trendjében szereplő adatoknak. Ezzel szemben Németalföldön, problémamentes időszakban, a kincstári birtok még mindig képes fedezni a teljes királyi jövedelem egynegyedét. Joggal feltételezhető, hogy még a 16. században is viszonylag kedvező fejlődésen ment keresztül a kincstári birtok, az elidegenítések, elkötelezettségek és esetleges szanalási intézkedések ellenére is. Mint a múltban, a kincstári birtok:

- képes volt pozitív szaldót megvalósítani, természetesen azzal a feltétellel, hogy saját szükségleteit is kielégíti, és biztosítja a szokásos kiadások pénzügyi fedezetét egy-egy birtok egészére támaszkodva;
- a királyi jövedelmek számára nem elhanyagolható, noha kevésbé rendszeres, és főként viszonylag kevésbé magas hozamot biztosított;
- biztosította a királyi adminisztráció jelentős részének (fizetések, járadékok, „adományok és jutalmak”) és kölcsönök jelentős kamatösszegének kifizetését;
- jelzőként szolgált a hitelműveletekhez, vagy pedig pénzzé tették elidegenítés útján.

Kockázatos lenne tehát azt állítani, hogy a kincstári birtok terméketlen halmazzá vált, melynek pénzügyi hozzájárulása a többi rendelkezésre álló forrás mellett jelentéktelenné zsugorodott volna.

A kincstári kiadások, mint az elemzés eszközei

E megfontolások nyomán az a kérdés tehát, hogyan használták fel a különböző hatalmi korszakok uralkodói a kincstári jövedelmeket. Ezért figyelembe vesszük a követelések és a kiadások rovatát, felhasználva az úgynevezett rendkívüli kiadásokat, mint a kincstári birtokokra nehezedő nyomás mérőeszközét, a különböző uralkodói korszakok alatt. Magától értetődik, hogy e tanulmány alátámasztása céljából fel kell idéznünk a pénzügyi és politikai klímát is.

A kincstári birtok azért vonzó a hatalom számára, mert a belőle származó jövedelmek többségükben viszonylag állandó és periodikus jellegűek, azaz nyugodt időszakban hozzávetőleg pontos nagyságrendi becsléseket tesznek lehetővé. A kincstári jövedelmekkel szemben más állami jövedelmek az idők folyamán változtak, ráadásul a 15–16. században az adófizetők jóakaratótól is erősen függtek. Persze, ez a függőség határozottabb volt az első időszakban, mint a második alatt.

Az a néhány szerző, aki közvetve vagy közvetlenül a 15–16. századi állami pénzügyekkel foglalkozott, sohasem kísérelte meg kidomborítani, hogy mi volt a kincstári birtokok jelentősége az állami pénzügyekben. Olyan alsóbbrendű jövedelmi forrásként kezelték őket, melyek a hagyományos keretek között elképzelt állam fenntartásának eszközei és egyben az elsorvadt feudális struktúrák maradványai.

Hagyományos közönséges jövedelem	Rendkívüli jövedelem
„kincstári birtok” =/+ vámok földesúri és bírás- kodásból származó jövedelmek pénz	„rendkívüli segélyek” adók, ún. közvetlenek közvetettek hitelek más formák (18. sz.)

E helyzet nagyjából változatlan maradt a 15. és 16. század során. Csak nagyságrendi és összefüggésbeli változások történtek.

Elvileg a kincstárba folyamatos átutalással folytak be az uradalmi birtokok pénzjövedelmei (a helyi szintről egészen a Bevételi Hivatalig, ideértve a közbülső tartományi szintet is). Rá kell azonban mutatni, hogy

1. a Bevételi Hivatalba befolyt pénzüsszegek csak a különböző pénztárak nettó bevételét tették ki, és csak az esetleges egyszeri adóbevételekkel növekedtek;

2. a helyi uradalmi pénztárak mellett más hagyományos pénzjövedelmek is befolytak a Bevételi Hivatalba, többek között tartományi főtisztviselők elszámolásai, a vámbevételek stb.;

3. ugyancsak a Bevételi Hivatal fogta össze a rendkívüli jövedelmeket, vagyis a rendkívüli segélyekből, adózásból, kölcsönökből származó összegeket;

4. voltak jelentős összegek, amelyek sohasem folytak be a kincstárba, minthogy elterjedt volt az utalványozás és a „kötelezvény” rendszere;

5. a Bevételi Hivatal nem volt azonos a Kincstárral. Az *„Argenterie”* (a magyar tárnoki székkal rokon), a *„Chambre aux deniers”* (királyi magánkincstár), a *„Trésor de l'Épargne”* (királyi kincstár), valamint a hadikincstárak önálló pénzalapokkal rendelkeztek, amelyeket – igaz, gyakran – a Bevételi Hivatal bocsátott rendelkezésükre.

E megszorítások azért szükségesek, hogy ne tulajdonítsunk a Bevételi Hivatal könyvelési adatainak túlzottan reprezentatív jelleget. Miként néhány, már publikált sorozat megbízhatóságára vonatkozó fenntartásunk, ezek a korlátozások is abszolút értékükben teszik viszonylagossá e számok használhatóságát az újkori németalföldi globális jövedelmek és kiadások megismerését illetően.

Ami azért nem jelenti azt, hogy a Bevételi Hivatal adatai értéktelenné lennének. Ellenkezőleg, egy fejlődési folyamat képeit adják, s így a kutatás tárgyát képező hosszútávú időrendi elemzés háttérül szolgálnak. Az előforduló elcsúszásokat nem lehet reális értékkapcsolatok kifejezéseként tekinteni, hanem valamilyen emelkedés vagy csökkenés jelzőjeként, egy mutató rezgésszerű ingadozásainak.

A munkahipotézis

Ahhoz, hogy ismerjük, milyen intenzitással használta ki az uralkodó a kincstári uradalmat, a kincstári birtokok fejlődését kirajzoló mérési sorozattal vagy grafikonnal kell rendelkezni. A pénzügyi, a hatalom pénzügyi szükségletei tökéletesen alkalmasak erre, amennyiben valamennyire is mérhetőek. Fenntartva mindazt, amit az imént állítottunk, mégis megengedhető az a feltételezés, hogy a Bevételi Hivatal *kiadásai* tükrözik a pénzügyi szükségletek *tendenciáját*. Lássuk a részleteket!

Primitív költségvetést használó, vagy azt nem is ismerő gazdaságban a kincstár alakulását a közköltségek mozgása határozta meg. Minden új kormánycélkitűzés az arányos jövedelmek létrehozásával történő finanszírozást igényelt. Az állami pénzügyek klasszikus teoretikusai ezt az állapotot olyan kritériumként fogják fel, mely lehetővé teszi a köz- és magánköltségvetés közti különbségtételt.

Máskülönben a klasszikus irodalom megelégszik annak kimutatásával, hogy az állam pénzügyi szükségletei az újkortól kezdődően folyamatosan növekedtek. Az állandó hadseregek és a kormányzói intézmények átalakítása kétségtelenül a pénzügyi igények majdnem folytonos emelkedését előidéző tényezők voltak. A pénzügyi politika ellenérték-elve alapján ezek az igények a jövedelmi források

állandó növekedését vonták maguk után. Amíg korlátozott maradt a szükségletek növekedése, addig a közönséges eszközökkel történő finanszírozás is lehetséges volt. Ha az alapköltségvetést nem haladták túl, az állam szokásos jövedelmeit és kiadásait – egyiket is, másikat is – arányosan lehetett fejleszteni. Ezzel szemben amikor többé-kevésbé rendkívüli tételek gyűltek fel a közönséges pénzügyi struktúra túrési határán kívül, a rendkívüli szükségletek feszültséget keltettek a közönséges jövedelmek és az összkidadások között. A területi terjeszkedést, még inkább a különlegesen költséges katonai műveleteket tekintik a pénzügy-történeszek a pénzzavarok kiindulópontjának, a hitelvételek okának. Az összes pénzügyi eszköz közül a hitelnek kellene az utolsó helyre kerülnie, vagyis: akkor kellene hitelhez folyamodni, ha már kimerültek az összes közönséges források, és az alternatív bevételi források (rendkívüliek, adók). „A fejedelemnek a sajátjából kell élnie” axiómának megfelelően a hagyományos történetírás az öröklött birtokokat az első helyre teszi a fejedelem politikájának pénzügyi eszközei között.¹ A határ menti, szomszédos vidékekkel, így a francia királyi birtokokkal és a császári birtokok fejlődésével összehasonlítva erősödik az a benyomás, hogy a hagyományörző és elavult kincstári uradalmaknak már a közpénzügyek legelső növekedésétől kezdve össze kellett volna omlania.² Németalföldre alkalmazva ez azt jelentené, hogy a hercegi uradalmaknak még a 15. század vége előtt el kellett volna tűnnie ahhoz, hogy az utolsó burgundi herceg európai politikáját pénzelhesse.³ A magától értetődő premissza, amelyen az érvelés nyugszik, a közkiadások fejlődése és a kincstári birtokokra gyakorolt pénzügyi nyomás feltételezett hasonlóságára vonatkozik.⁴ Ebből a szemszögből az öröklött kincstári birtokok elvesztették volna minden kapcsolatukat az általános pénzügyi helyzettel a 16. századra. Ha mégis az ellenkezője látszik igaznak, ezt annak a ténynek kell tulajdonítanunk, hogy a 15. századi *par excellence* pénzügyi eszközt a burgundiai hercegek nem, vagy csak szűkmarkúan használták ki Németalföldön.⁵ Az előbbi megállapítások logikailag a következő *nullhipotézishez* vezetnek: ha a közpénzügyeket elsősorban az *állami kiadások* alakulása határozta meg (vagyis az uralkodó külső és belső terjeszkedési politikája), valamint ha feltesszük, hogy az uradalmi javak még megőrizték reális jelentőségüket az állami pénzügyek egészében, és mint ilyeneket, az uralkodó aktívan felhasználta őket, akkor szoros párhuzam vonható az *állami pénzügyi szükségleteinek évi* ingadozásai és a kormány rendelkezésére álló kincstári *uradalmak kihasználásának* évi alakulása között.

A feltételezést még a következő módon tehetjük pontosabbá: a kormány évi összkidadását úgy, ahogy az a *Bevételi Hivatal* könyvelésében feljegyezték, az állam reális készpénzszükséglete visszatükröződésének lehet tekinteni. (D) Másrészt az az intenzitás, amellyel az uralkodó ezeket a birtokokat az állami pénzügyekben felhasználta, a Központi Kincstár által évente a birtokok adószedőjéhez intézett különleges pénzségély-kérelmekkel mérhető: az *évi rendkívüli kincstári kiadások* (az általános vagy tartományi Bevételi Hivatal utalványozásai és előlegei a kincstári birtokok terhére) meghatározzák a központi kormánynak (d) kincstári birtokra gyakorolt *nyomása* mértékét. Ha mindkét *feltétel* megvalósult, akkor az előbbi feltételezés alapján a D és a d görbék pozitív korrelációt kell, hogy adjanak. Másrészt a kincstári uradalmak könyvelésének *évi szaldói* (s), melyeket a tartományi vagy központi bevételi hivatalnak küldtek meg, maguk is jelzést adhatnak a központi hatóságoknak az uradalomra gyakorolt nyomásáról: a magasabb szaldók az uradalomra nehezedő nyomás gyengülését tételezik fel, és a központi adminisztráció érdeklődésének csökkenését jelzik a királyi birtok bevételei iránt. Ennek következtében D és s között *negatív korreláció* várható.

Nem lehet számításon kívül hagyni a két feltételt; egyrészt azt, hogy az uralkodó belső és külső terjeszkedési politikája meghatározta az állami pénzügyek fejlődését, másrészt azt, hogy a kincstári uradalmak még mindig döntő szerepet játszottak az állami pénzügyekben.

¹ Ld. „Ha egyszer kimerültek a tartalékok, kiaknálták a birtok forrásait, kihasználták az adózási eljárásokat, még mindig maradt egy lehetőség: a hitel...”; *Mollat: Recherches*, 315.

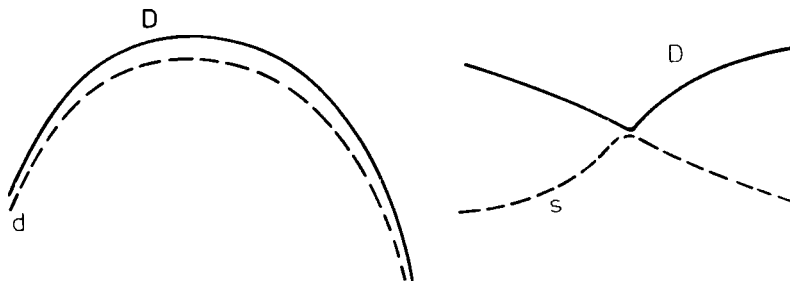
² Pl. „A kincstári birtokok jövedelme hamarosan elégtelen lett...”; *Barrier: Charles le Téméraire*, 188.

³ Pl. „1463-tól kezdve... magának a kincstári birtoknak a jövedelmei csökkentek érzékenyen az elidegenítések miatt.”; *Bruwier: Notes sur les finances Hennuyeres*, 155.

⁴ *Baelde: De domeingoederen van de Vorst in de Nederlanden*, 43.

⁵ *Ehrenberg: Zeitalter der Fugger*, 17–18.

Ha a D és d közötti korreláció kifejezetten pozitív (ráadásul D és s között negatív a korreláció), akkor a kincstári uradalom pénzügyi fejlődésének értelmezése céljából abból a magyarázó hipotézisből lehet kiindulni, hogy a királyi uradalmak még mindig döntő, noha passzív szerepet játszottak az állami pénzügyek egészében. A terjeszkedési vagy a téflenségi politika, mely első esetben az állami kiadások hirtelen növekedését, második esetben stabilizálódását váltotta ki, lényegében meghatározó szerepet játszott az állam pénzügyi fejlődésében.

1. ábra

Ha egy a D és d közötti pozitív (D és s közötti negatív) korreláció esetében, az állami pénzügyek egészét figyelembe véve, a kincstári pénzügyek elsőrendű fontosságának a feltétele nem valósult meg, akkor fenntartható az a kiindulási pont, amely az uralkodó terjeszkedési politikájának alapvető mozgató szerepét illeti. Tehát a D és d közötti pozitív korreláció azt jelzi, hogy a kincstári uradalom pénzügyei, noha döntő szerepüket elvesztették, mégis szorosan kapcsolódtak a globális állami pénzügyekhez, és megőrizték tényleges, valódi fontosságukat.

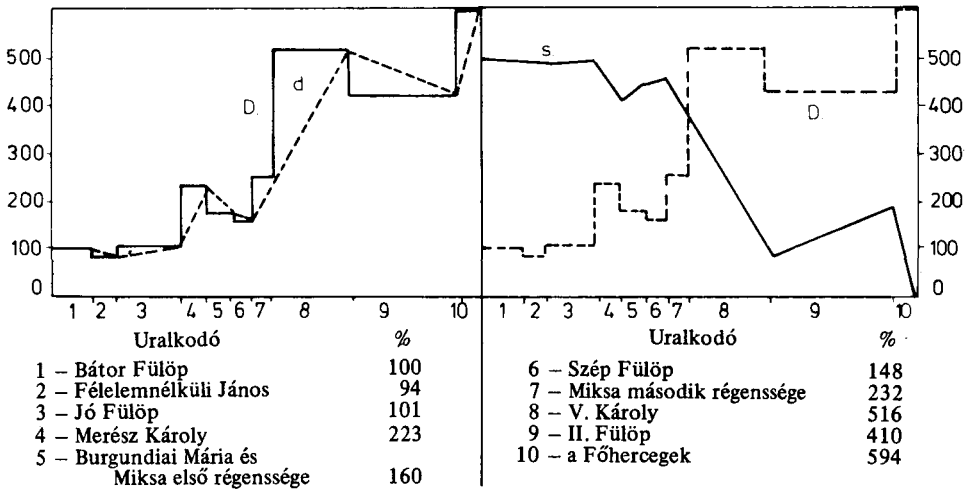
Ha a D és d közötti korreláció kifejezetten negatív (és ugyanakkor a D és s közötti kapcsolat inkább pozitív), akkor az uradalmi pénzügyek fejlődésének értelmezését pontosabban kell megvizsgálni abból a szempontból, vajon a két említett feltétel teljesült-e, vagy sem. Ha az uradalmi pénzügyek továbbra is fontos szerepet játszottak az állami pénzügyek egészében, akkor a kiindulási feltétel módosulhat és megfogalmazódhat úgy, mintha a második feltétel nem teljesült volna, azaz az állami pénzügyek fejlődésének többé nem motorja az uralkodó terjeszkedő politikája. Ezzel szemben előtérbe helyezhető a fejedelem tudatos birtokpolitikája, és ebben az esetben ezt az állami pénzügyek egészében stratégiai változóként kell tekinteni; másszóval: az uralkodó abszolút elsőbbséget biztosított a kincstári uradalmi pénzügyeknek, reájuk alapozva közkiadásait. Ez a prioritás magában foglalja azt is, hogy az uralkodó a maximumra kívánta emelni birtokainak hatékonyságát és hozamait, mert belső és külső terjeszkedő politikáját innen akarta finanszírozni; azaz, a királyi birtokok ebben a magyarázó modelben nemcsak döntő, hanem tetejében *aktív* szerepet töltenek be az állami pénzügyek egészében.

A D és d közötti negatív korrelációt illetően a feltételek máshogy is kombinálhatók. Valójában az is elképzelhető, hogy az uradalmi pénzügyek nem játszottak tényleges, még kevésbé döntő szerepet az állami pénzügyek egészében. A nullhipotézis az uradalmi pénzügyek fejlődésének értelmezésekor ezúttal újra tekintetbe veheti – stratégiai változóként – az uralkodó belső vagy külső terjeszkedési politikáját. Egy ilyen munkahipotézis már nem következhet a fontosságukat elvesztett uradalmi pénzügyekből. Arra van szükség, hogy más forrásokból származó kvalitatív információk erősítsék meg a modell érvényességét, mivel egyébként más magyarázó változókat kell találni.

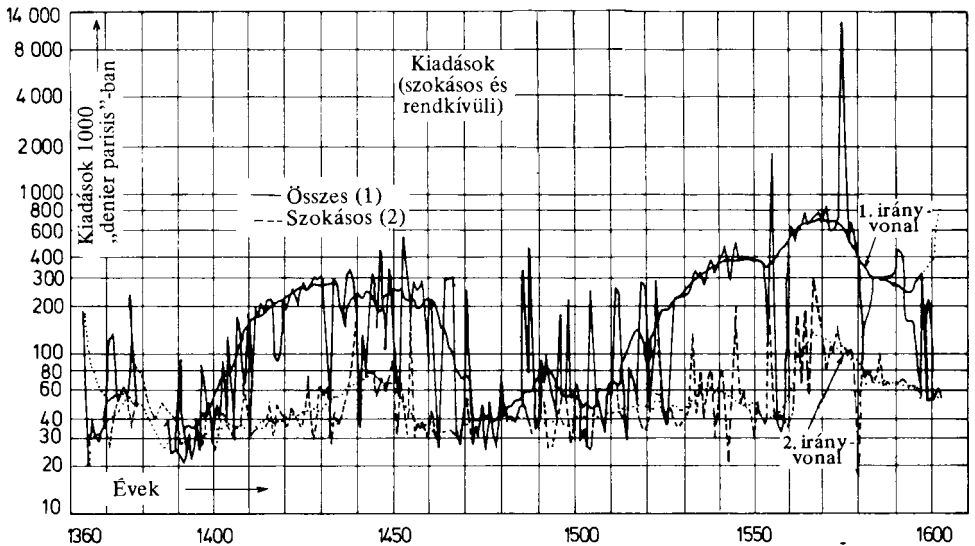
Ha fenntartjuk a D és d közötti pozitív korreláció eredeti feltevését (nevezetesen az állam pénzügyi szükségletei és a központi hatalom által az uradalomra gyakorolt nyomás között), valamint a D és s közötti negatív korrelációra vonatkozó feltevést (nevezetesen az állam pénzügyi szükségletei és a kincstári birtokok könnyelési egyenlege között), s ha ezeket a korrelációkat a D értéket tekintve valóságos szám adatok alapján rajzoljuk fel (vagyis az Általános Bevételekből kiemelt évi teljes kiadások összegeit, mint egy-egy kormányzási időszakra kalkulált számtani átlagot), akkor a következő hipotetikus görbékhez jutunk (1. és 2. grafikon).

1) a kincstári birtokra gyakorolt pénzügyi nyomás:

2) a szaldó/stabil vagy emelkedő termelékenységű kincstári uradalmak:

3.)

Hasonlítsuk össze a kapott (1. számú) grafikon a központi kormány által a kincstári uradalmakra gyakorolt nyomással, méghozzá úgy, ahogyan megmutatkozott – nem hipotetikusán, de valószínűsítően – a flamand és brabanti kincstári uradalmak könyvelésében a rendkívüli uradalmi kiadások rubrikái alatt; összevetésünk nem várt, meglepő eredményt mutat (3. grafikon). Két nagy, több évtizednyi ciklus vezethető le: jól kimutatható az uradalmak rendkívüli kiadásainak első és erőteljes emelkedése a 15. század elején. Ez egészen Jó Fülöp uralkodásának végéig tartott. Ezután a görbe erősen zuhan, s csak akkor kezd újra felfelé ívelni, amikor V. Károly ténylegesen is kezébe veszi a hatalmat, ezután a görbe felfelé menő tendenciát mutat, egészen a németalföldi felkelés során keletkezett első nagy válságig (1560–70).

A második meglepő eredmény az, hogy a D és d közötti pozitív korrelációt nem szabad véglegesen beigazolt tényként kezelni. Jó Fülöp uralkodása alatt, elődjeivel összehasonlítva, a kormány összkiadása (vagyis az állam pénzügyi szükségletei) szinte stabil maradt, de a kincstári uradalmakra nehezedő nyomás hihetetlenül megnövekedett. Merész Károly uralkodása alatt a helyzet ennek pontosan a fordítottja. Burgundiai Mária és Ausztriai Miksa uralkodása idején az állam összkiadásai csökkentek a megelőző korszakhoz képest, és a központi hatalom nyomása újra erősödött. Szép Fülöp uralkodása alatt a helyzet újra ellenkezőjére fordult.

V. Károly uralkodásának kezdetétől (1515–1555) a D és d közötti korreláció újra kifejezetten pozitív lett. Ettől az időtől kezdve azonban a királyi uradalmakból származó jövedelmek viszonylagos jelentősége erősen csökkent az állami jövedelmek egészében. A munkahipotézis megfogalmazásához természetesen ezt is számba kell venni.

A D és d között feltételezett összefüggés mennyiségi egybevetése, pusztán logikai érvelés alapján – a tanulmányozott időszakra vonatkoztatva (1363–1604) – megengedi, hogy hozzákezdjünk a flamand és a brabanti kincstári pénzügyek értelmezéséhez. A következő megállapításból indulunk ki: „a 15. század során az állam valóságos szükségletei (D) és a központi hatalomnak a kincstári uradalmakra gyakorolt nyomása (d) között negatív korreláció a jellemző, ellenben a 16. században ugyanez a korreláció határozottan pozitív volt”.

A 15. századra érvényes a jóval gyengébb korrelációs arányt összehasonlítva a 16. századéval, arra a feltevésre jutunk, hogy a burgundiai hercegek sokkal intenzívebben építették bele birtokaikat az állami pénzügyek egészébe, mint a Habsburg-uralkodók. Következésképpen a burgundiaiaknak inkább állt szándékukban az, hogy birtokaikat a végletekig kihasználják, a Habsburg-időszak alatt a királyi uradalmakra gyakorolt nyomás noha létezett, mégis sokkal mérsékeltebb jelleget öltött.

Mennyiségi és minőségi adatok szembeállítás

E korrelációk és az előzőekben kifejtett feltételek alapján, attól függően, hogy e feltételek megvalósultak-e, vagy sem, különböző munkahipotéziseket lehet kiindulópontként elfogadni, amelyeket szembe tudunk állítani az egyes kormányzási időszakok mennyiségi és minőségi adataival. Csak a legfontosabb eredményekre szorítkozunk.

Jó Fülöp haláláig (1467) a kincstári uradalom Németalföldön a burgundiai állami pénzügyek „tengelyét” alkotta.

Bátor Fülöp uralkodásának időszakában (1384–1404) a flamand kincstári uradalmak fokozatosan az állami pénzügyek alkotórészévé válnak.

Az első burgundiai herceg tudatában volt örökölt flamand kincstári uradalmi hatalmas jelentőségének és jövedelmezőségüknek. Tétovázás nélkül, amint szükségesnek ítélte, e kincstári uradalmakat pénzügyi politikája szerves részévé alakította.

Uralkodása *első fele* (1384–1395) kevéssé volt költséges az államkincstár számára (a D viszonylag alacsony volt); az anticipációk (előlegek) is inkább szabálytalanok voltak (a d viszonylag alacsony). D és d között mintha pozitív korreláció jött volna létre. Az uralkodó terjeszkedő politikája ui. döntő szerepet tölt be az állami pénzügyek alakulásában. Miközben az uradalmak fontossága nőtt, a herceg, ha rendszertelenül is még, egyre sűrűbben alkalmaz olyan megoldásokat, mint az anticipáció, továbbá bizonyos közterheket átruház az uradalmakra.

A kormányzás *második felében* (1395–1404) az *időszakosan gyakorolt nyomás* jelentősége volt a jellemző. A legfőbb kincstári uradalmakat súlyos anticipációknak vetették alá, méghozzá nem a közkiadások ismert csúcsidőszakai alatt, hanem ezek *között*: így a magas D -hez megfelelő d (kisméretű nyomás) tartozik, a kettő közötti korreláció inkább negatív. Fontos és sürgető pénzügyi szükségletek esetén a herceg könnyen fordulhatott külső finanszírozási formákhoz is, főként a *Francia Korona*

segélyforrásaikhoz (szubszidium). A szórványos *rendkívüli adók* és a *kierőszakolt kölcsönök* (a tisztviselői fizetések csökkentésének útján) jelentették a kiegészítést.⁶

Azaz, Bátor Fülöp uradalmi, annak ellenére, hogy e kezdeti szakaszban még tökéletlenül épültek a burgundiai állami pénzügyekbe, nagymértékben járultak hozzá az államapparátus berendezésének finanszírozásához (belső terjeszkedési politika). Ugyanakkor pénzbeli alapokat szolgáltatott egy erősen presztízsrre épülő politikához. Már viszonylagos hozamuk mértéke (a kincstári uradalmak szaldója) bizonyítja, milyen fontosak az uradalmak a központi kincstár számára. Másrészt a külső terjeszkedési politika finanszírozásában (pl. a katonai kiadások) az uradalom sokkal kisebb szerepet játszott. Így a kincstári uradalom fontos garancia-tényezővé lett a herceg kezében, és például komoly érveket szolgáltatott ahhoz a bizalomhoz, amellyel a francia és főként az olasz bankárok viseltettek Bátor Fülöp iránt.

Félelemnélküli János uralkodása alatt (1405–1419) a kincstári uradalmak a burgundiai államkincstár növekvő emancipációjának tényezőjévé válnak, szemben a francia államkincstárral

Viszonylag rövid, de nagyon mozgalmas időszakokkal találjuk magunkat szembe, melyre a készpénzfizetési eszközök krónikus hiánya volt a jellemző. A kormánykiadások természete csakúgy, mint nagysága azt sejtetik, hogy a rendszeresen újra fellépő sürgős szükségletek és a központi kormányának a kincstári uradalomra gyakorolt nyomása között párhuzam volt.

Félelemnélküli János kincstárának pénzügyi szükségletei szerint terhelte és mentesítette az öröklött uradalmakat. Uralkodását viszonylagosan alacsony D és emelkedőben levő d jellemzi. D és d között első látásra negatív korreláció állt fenn.

Körülbelül 1404-től kezdve egészen 1408-ig magas szaldókat (s), majd 1408 és 1419 között inkább alacsonyakat látunk. Míg az első időszakban, ennek következtében, a D és s közötti korreláció negatív, 1408 és 1419 között a korreláció pozitívvá válik.

A második burgundiai uralkodását a jelentős, valamint a megszakított francia segélyek szakaszaira lehet bontani. Az első esetben, miként Bátor Fülöp alatt is megengedhető, hogy ne tulajdonítsunk döntő fontosságot az uradalmaknak. A herceg terjeszkedési politikája az állami pénzügyek fejlődésének motorja volt. A második esetben viszont, a francia segélyek elhalasztása miatt, az uradalmak szerepe megnövekedett. Kiindulásunk második feltétele (az uradalmi szektor döntő szerepe) lassan kezd beteljesülni.

A „burgund–armagnac” küzdelem tetőpontján (1411–1413) megfigyelhető, hogy a központi hatalom határozott nyomást gyakorolt a németalföldi uradalmakra.

D és d most együtt emelkedik úgy, hogy a korreláció pozitívvá válik. Mindazonáltal az uradalmak integrációja még nem volt tökéletes. Csak a Franciaországgal történt újabb szakítás-epizód után (1413–1414), nevezetesen 1414-től kezdve gyorsulnak meg a helyi kincstári birtokok pénztáaira kirótt anticipációk. Az 1414–1417 közötti egész időszakot kiszámított, arányos nyomás jellemzi, átgondolt uradalompolitika jött tehát létre. Bizonyos értelemben már észre lehet venni a Jó Fülöp uralkodása alatt oly jellemző pénzügyi politikát: az uradalmak integrációja a hercegi pénzügyek döntő tényezője lesz. A pénzalapok gyorsított átutalását (anticipáció útján) és a garanciákat egyre jobban kihasználták.

A tartalékalapokat, viszonylag kevésbé magas kiadási szinttel a központi kincstár oly módon hozta mozgásba, hogy az uradalmaknál minimális követelések maradtak, és hogy ügyesen, a tisztviselők által automatikusan engedélyezett, rövid lejáratú hitelekre spekuláltak. Ezekben az években az uradalom csak csekély mértékben járult hozzá egy burgundiai állami és önálló kincstár előkészítéséhez, olyanéhoz, amilyent Jó Fülöp uralkodása alatt találunk. A folyamat utolsó láncszemét a két utolsó év képezte: 1418–1419-ben az állami jövedelem 85,5%-át képezték az uradalmi bevételek. Nem meglepő tehát, hogy Jó Fülöp uralkodásának kezdetén olyan csábító pénzügyi tartalékkal rendelkezett, mely elődjének pénzesládájából származott. A politikai fejlődés és a Koronához fűződő pénzügyi kap-

⁶ 1388–89 után is: 50%-os csökkentések 6 hónapon keresztül; 1397 után: 50%-os csökkentések 1 éven keresztül; 1398 után: részleges haladékok.

csolatok szinte teljes felszámolása arra kellene, hogy kényszerítse, véglegesen Németalföldre összpontosítsa figyelmét. A burgundiai állam pénzügyei számára hamarosan döntő lesz, miként lehetséges az uradalmak optimális kizsákmányolása.

Jó Fülöp „aktív” uradalompolitikája (1419–1467)

Az összes burgundiai herceg közül Jó Fülöp építette leginkább politikáját a hagyományos finanszírozás forrásaira (61%-ot a *közönségesre* és 39%-ot a *rendkívüli*re).

Másrészt az ő idején gyakorolták a legsúlyosabb nyomást az uradalmakra, mely a 15. század során jelentkezik.

Uralkodásának egészét tekintve az uradalmak döntő fontossága látszólag tökéletesen megvalósult. A grafikonokra vetett pillantás meggyőző arról, hogy gyorsan fejlődő egyensúlyhiány volt az emelkedőben levő „rendkívüli uradalmi kiadások” és a globális birtok-kiadások között (összefüggés: összkiadások \times 100/közönséges kiadások). Következésképpen úgy tűnik, hogy tartja magát egy *D-re* vonatkozó elég alacsony, és egy *d-re* vonatkozó elég magas értékű általános tendencia. *D* és *d* között valószínűleg folytonos negatív korreláció áll fenn, míg *D* és *s* között pozitív. E tényből következően, mivel azt hihetjük, hogy a hercegi pénzügyekben a kincstári birtokok fontos szerepet játszottak (61%), nullhipotézisünket módosíthatjuk. Az ebből származó derivált hipotézis szerint a fejedelem tudatos uradalompolitikája tölti be a „motor” funkciójának szerepét. Ez tehát új kiindulópont, vagyis a herceg az uradalom pénzügyeinek teljes elsőbbségét kellett, hogy adjon, amelyek ettől fogva magukavé teszik az uralkodó terjeszkedési politikáját.

Számsoraink részletes kvantitatív elemzése bizonyította, hogy az uradalmak Jó Fülöp alatt központi és aktív szerepet játszottak.

Jó Fülöp uralkodását politikailag két időszakra kell felosztani, melyeket az arrasi béke (1435) választ el. Az 1435–36-os évek pénzügyileg is átmenetet jelentettek. Különösen azt követően, hogy a harmincas évek végétől a brugge-i pénzügyi szakember, Pierre Bladelin figyelemre méltó befolyásra tesz szert a burgundi kormányapparátusban.

Jó Fülöp az uradalmak teljes beolvasztásán kívül alapjaiban akarta újrászervezni az állami pénzügyeket, hogy visszaállítson egy, a *közönséges* jövedelmek és kiadások szilárd rendszerére alapozott költségvetési egyensúlyt. Ebben a meggyőződésében pénzügyi tanácsadói támogatták, akik szüntelenül bizonygatták a nem kincstári birtokokból származó pénzügyi alapok rendszertelen jellegét és az állandó jövedelmek nagy fontosságát.

A számszerű anyag ± 1420 és 1435 között kevésbé magas évi összkiadásokat jelez. Ez azt jelenti, hogy a kormányzati időszak első felét korlátozott eszközökkel finanszírozták. Ami viszont ellentmond a központi hatalom által a kincstári birtokra gyakorolt erős nyomásnak (*d*). A *D* és *d* közötti negatív korreláció világosan jelentkezik, mégsem lehet még kizárólagosan előtérbe helyezett kincstári uradalompolitikáról beszélni. A herceg kétségkívül az 1410 óta pozitív fejlődést mutató uradalmi-jövedelmek kihasználására szorítkozott a megfelelő pillanatban. Az uradalmi birtok változatlanul nem szolgáltatott készpénz-tartalékokat a rendkívüli kormánykiadások számára.

Ha most megvizsgáljuk, milyen nyomás nehezedett az uradalmakra a kormányzási időszak első felében, rövid távon, akkor az figyelhető meg, hogy a helyi kasszákat túlterhelték. Az anticipációk még nem folyamatosak, de gyakran megközelítik az egyes birtokok pénzügyi korlátait. Nagyon átgondolt volt tehát ez a taktika, és főként arra irányult, hogy a kormányterhek egy részét a tisztviselők rövid lejáratú, ingyenes hiteleiből finanszírozza. Mindazonáltal, amikor kivételesen magas kormánykiadások merültek fel, a közönséges jövedelmek és a hitelműveletek kiegészítették egymást a szóban forgó időszakban.

Ezt azzal lehet magyarázni, hogy Jó Fülöp – hála a presztízsnének – viszonylag könnyen fordulhatott Európa legnagyobb bankáraihoz. Amikor az uradalmakra gyakorolt nyomást a hitelkérelmek függvényében elemezzük, kiderül, hogy időszakonként hol súlyos terhek nehezedtek az uradalmakra, hol csupán kiegészítő szerepük volt.

Ennek következtében az uradalom ugyanolyan aktív és ugyanolyan döntő tényezővé vált, mint a rendkívüli finanszírozás. Rádásul nehéz körülmények között, még inkább, mint normális körülmények közt, az uradalom a herceg személyes ambícióinak a megvalósítását szolgálta.

Ugyanakkor Jó Fülöp aktív birtokpolitikája takarékalap kialakítására irányult. Az uradalmi tartalékok különböző felhasználása mellett éppen ez a hercegi kezdeményezés magyarázza, miért volt olyan rendkívül erős a központi hatalom által az uradalmakra gyakorolt nyomás a harmadik burgundi herceg alatt. Fülöp azt remélte, hogy szükség esetén készenlétben álló pénzügyi eszközökből létrehozott saját tartalékok felett rendelkezhet, melyek csakúgy, mint az értéktárgyak, kölcsönök biztosítékul szolgálhatnak. Valójában még többre törekedett. Uradalmi kulcsfontosságú tényezők voltak abban a törekvésében, melynek célja az, hogy a Bevételi Hivatal pénzügyi függetlenségre tegyen szert.

Az uradalmi jövedelmek elemzése azt mutatja, hogy intézkedések történtek a birtokok hozadékának növelésére. Minden ilyen növekedés erősebb anticipációkat tett lehetővé. Érthető, ettől az adminisztráció vezetői szenvedtek elsőként, s a módszerek ugyanolyan kifinomultak, mint amilyen merészek voltak. Az adminisztráció fokozott központosításának időszakában a burgundi állam kihasználta a tisztviselők kötelességtudatát, és azt is, hogy státuszukhoz társadalmi presztízs kötődött. Jó Fülöpnek hosszú uralkodása során sikerült összes kölcsönének körülbelül *egyegyed* részét közvetlen környezetéből, a kincstári adminisztráció funkcionáriusaitól felvennie.

A Bevételi Hivatal pénzügyi alapjainak mozgásából arra lehet következtetni, hogy az 1436-os hirtelen emelkedés után az állami kiadások magasabb átlagot mutattak. 1436 után az uradalmakra gyakorolt nyomás némileg csökkent (1445-ig). Mindazonáltal *D* és *d* között megmaradt a negatív korreláció, noha úgy tűnik, mintha *d* szerkezete némileg más. Az anticipáció lényegében az intézményesítés útjára lépett. Minthogy a herceg szándéka szerint újjá akarta szervezni pénzügyeit, ezeket alattvalói jóváhagyásától, amennyire csak lehetett, függetleníteni akarta. Követte a francia példát, és megkísérelte növelni a közvetett adózást. Folytatta az uradalmi birtokok hozamát növelő politikáját is, pl. azzal, hogy megpróbálta a minimumra csökkenteni a közönséges uradalmi kiadásokat. Uralkodásának egész második felében, de főként 1442-ben és 1445-ben alkalmazza azt a taktikát, hogy késlelteti az adminisztratív személyzet fizetésének folyósítását. Ily módon, s nem kevésbé a jövedelmekre épülő anticipációkkal, egy alig ellenőrizhető, függő állami adósság teremtődött meg. Éppenséggel ez magyarázhatja Pierre Bladelin, Jó Fülöp új fő bankárjának energikus intézkedéseit.

A pénzügyek egészségesebbé tételének szándéka világosan látszik egy 1445-ben készült becslés, és az 1445 augusztusi hercegi rendelet kezdeményezéseiből. E rendelet legfontosabb intézkedései között megfigyelhetjük a tisztviselői testület, az általános kiadások csökkentésének szándékát és azt a törekvést, hogy az uradalmi javakat megóvják az elidegenítéstől. Jó Fülöp uralkodásának utolsó évtizede (1455–1465) kevés változást hozott a kincstári birtokpolitikában. Mégis, uralkodásának vége felé bizonyos párhuzamosság jött létre, egyfelől a kormány globális pénzalapjainak az általános bevételekben zajló mozgása és az uradalmakra nehezedő nyomás között. *D*, csakúgy, mint *d*, csökkenni kezdett; a rendkívüli pénzügyi eszközöket (kölcsönök) sokkal kevésbé vették igénybe.

A *D* és *d* közötti negatív korreláció így pozitív korreláció felé fordult, és azt jelentette, hogy ismét a herceg terjeszkedési politikája játszotta a mozgató szerepet. A változás főként a helytartó, Károly, Charólais grófja alatt ment végbe, oly módon, hogy a helyzet 1465–66-ban már egy más politikai sugallat alapvető hatása alá került.

Merész Károly uralkodása (1467–1477)

Merész Károly idején egészen más helyzet tárul elénk. A kormánykiadások és a globális költségvetés rekordszintet értek el. A nagyobb kormánykiadások fő oka (*D*) a külső terjeszkedési politika.

A Merész Károly alatti összkiadások mértéktelen volta viszonylagossá tette az uradalom helyét az állami pénzügyek egészében. Így nehezebb mennyiségi választ adni a különböző kérdésekre. Pedig az uradalmak még nem veszítették el teljesen az állami pénzügyekben betöltött szerepüket. Az a birtokpolitika, amely az uradalmakat kompenzációs alapként és a hercegnek szóló kölcsönök fedezeteként kívánta beilleszteni a kiadások újabb emelkedése miatt, változatlanul tartotta magát.

Birtokpolitika, főleg uralkodásának végén, gyakorlatilag már nem is volt. Helyébe egy pénzügyi téren majdnem teljes, fejedelmi abszolutizmus lépett. Végül Merész Károly egyre gyakrabban fordult a nagy tőkepiacokhoz. Az olasz bankárhálózat, főként a *Medicieké*, akiket Brügge-ben Tomaso Portinari képviselt, a végsőikig elment a herceg szüntelen kérelmeinek teljesítésében.

Az első Habsburgok és V. Károly kiskorúsága (1477–1515)

Ekkor a kormány nyilvánvalóan megkísérelte, hogy visszaadja a kincstári uradalmaknak azt a súlyt, melyet az állami pénzügyekben korábban foglaltak el. Ez egy közbenső görbét idézett elő a *d* vonalán 1478 és Szép Fülöp személyi uralmának kezdete, azaz 1493 között.

Tehát az uradalmakkal kapcsolatos politika nagyon tudatos volt, s az uradalmakra gyakorolt megfontolt nyomásról tanúskodik. A grafikonokból az egyensúlyra irányuló törekvéseire lehet következtetni, miközben nem terheltek túl az egymástól elkülönült kasszákat. Néha úgy látszik, nem állt szándékukban finanszírozási eszközként használni a tisztviselői testület szolgáltatotta előlegeket. Az uradalmakra nehezedő növekvő nyomásnak a birtokjövödelmek egyidejű emelkedése felelt meg. Flandriában csakúgy, mint Brabantban, az uradalmakat teljesítőképességüknek megfelelően terheltek.

A burgundiai időszakban látott folyamat itt tehát nem szakadt meg. Miksa alatt időről időre azért az uradalmak jelentős jövedelmeit idegenítették el, ami arra mutat, hogy az uradalmat aktív módon akarták a pénzügypolitikába illeszteni. Hogy mindennek ellenére a birtokok mégsem voltak túlterhelve, ezt szintén a pénzügyi politikával és a nagyon rugalmas hitellel kell magyarázni, melyet az első Habsburgok élveztek egyelőre a burgundi ház olasz bankárainál.

1485 után Miksa régenssége első időszakának nagy kiadásai következtek. Figyelemre méltó, hogy éppen ekkor néhány kincstári birtoknál lefékeztek az anticipációkat. Az a benyomás, hogy a Bevételi Hivatal felügyelői a szokásos nyomás alkalmazására kaptak instrukciókat. A horizontális (azaz birtokonkénti) és a vertikális (azaz időbeli) terhelés és tehermentesítés váltakozása egyformán kimutatható. Következésképpen másként alakultak az összkidadások, másként a birtokra gyakorolt nyomás. Ennek ellensúlyozására Miksa az első burgundiaiak alatt már bevált finanszírozási eszközök teljes skáláját alkalmazta, az adózási rendszert illetően pedig ugyanúgy, mint elődje, Merész Károly, despota módjára cselekedett.

Az 1489-es felértékelés azt bizonyítja, hogy Miksa, a jelentős ellenzék ellenére, sikerrel erősítette meg tekintélyét és helyzetét, az összes pénzek árfolyama 35%-kal csökkent. Ennek az intézkedésnek azonnali következménye lett az árakra. 1488–90 között az uradalmak jövedelme névértékben csökkent. Mivel a birtokokra gyakorolt nyomás megmaradt, a negatív egyenlegek száma emelkedett. Ebből arra lehet következtetni, hogy miután a kormány pénzügyeinek egészéhez viszonyítva az uradalmak pénzügyeinek legfontosabb feltétele nem valósult meg, most Miksa terjeszkedési politikája játszott a mozgató szerepet. A *D* és *d* között megállapított pozitív korreláció és a *D* és *s* közötti negatív korreláció mindazonáltal azt jelzi, hogy a kincstári birtokok pénzügyei szorosan összefonódtak a kormány összpénzügyi politikájával.

Németalföldön az V. Károly nagykorúsága (1515) előtti években két időszakot különböztetünk meg az általános pénzügyi helyzetet illetően. Az első Szép Fülöp uralkodásának viszonylag kevésbé költséges éveit (1493–1506) foglalja magába, a megelőző időszaknál (1477–1493) alacsonyabb átlagkiadásokkal. A második, Miksa második régenssége (1506–1515), ezzel szemben magas költségvetési szintet jelentett: első ízben haladták meg Merész Károly kiadásainak átlagos szintjét. 1493 és 1503 között Szép Fülöp maga is mintha a kincstári birtokok magas egyenlegeinek politikájára törekedett volna. A városok és várbirtokok viszonylagos gyengeségét a kormány kiaknázta.

1503 után, a kormányzat „költséges” időszakának kezdetével, a flamand uradalmakkal szemben a magas szaldók politikáját folytatták. Ez azok közé az adminisztratív intézkedések közé tartozik, melyekkel Fülöp 1500-ban Brabantban és 1504-ben Flandriában az uradalmak szervezetében bevezette Merész Károly egykor létezett „negyedenkénti” felosztását; ami megfelel egy központosítási politikának.

Ugyanakkor a brabanti jövedelmek kasszáira gyakorolt nyomás érezhetően csökkent (1505–1506). E két tünet a hatóságnak a kincstári uradalmakkal, mint pénzügyi eszközökkel szembeni nemtörődőségeinek kezdetét mutatja. Kísérleteztek is. 1506-ban Szép Fülöp módszeresen idegenített el egyes uradalmakat.

Hosszú távon vizsgálva a 16. század közepét, az elidegenítések vitatható és kevésbé hatékony kísérleteknek tűntek, melyek célja az, hogy megszerezzék a lakosság gazdag rétegeinek pénzét, vagyis azon adóalanyokét, akik a rendszer elégtelensége miatt kivonták magukat az adóztatás alól. Az uradalmi szektor efféle erőltetett vagy akár önkéntes beiktatása sohasem jelentett kárpótlást a nehézségekkel küzdő Államkincstár számára.

Az V. Károly előtti utolsó években az uradalmakat Flandriában csakúgy, mint Brabantban, időlegesen megkímélték, miközben 1509 és 1513 között a hatóságok az olasz és főként a Németalföldön letelepedett délnémet nagy bankár-kereskedőkhöz fordultak kölcsönért.

A kincstári birtok, mint a hitelműveletek fő fedezete (1515–1555)

V. Károly uralkodásának első fele Németalföldön (1515–1530)

V. Károly számára az 1516–19-es évek – ekkor halt meg spanyol, majd osztrák nagyapja – fontos állomások voltak politikai nagyságának megalapozásában. Az állami pénzügyek fejlődéséről ugyanazt lehet elmondani: 1516 és 1522 között a költségvetés kétszeresére emelkedett.

Az uralkodó most, a korábinál sokkal inkább rászorult a nem hagyományos vagy közönséges, hanem rendkívüli jövedelmi forrásokra. Egyre nehezebb volt azonban különleges bevételi módozatokat találni és az ilyen bevételeket növelni. A megélhetési költségek rendszeres emelkedése az uradalmak jövedelmét – jelentős nominális növekedés ellenére – mozdulatlanságra kárhoztatta. Sőt mintha a kormány egyenesen elégedetten nézte volna az ősi, öröklött uradalmi birtokok felbomlását és szét hullását, amelyek pedig annak idején a burgundiai herceg fényűzését és pénzügyi jólétét biztosították.

1515 és 1520 között Németalföld uradalmain kísérletekbe fogtak az ügyek rendbehozatalára. Számos, a megelőző időszak során elidegenített birtokot visszavásároltak, és számos átgondolatlan kötelezettséget visszafizettek. Megállapíthatjuk, hogy a kormányköltségvetés látványos bővítésének első szakaszában (1517–1522) a flamand uradalmakra gyakorolt nyomás görbéje tétován ugyan, de nekilendült. Az átlag azonban viszonylag alacsony volt, ha összehasonlítjuk azokkal az anticipációkkal, amelyeket egy megelőző időszakban vettek fel, például Jó Fülöp alatt. Az uradalmi birtokjövedelem rendszeres növekedése következőképpen vonzó többletet biztosított.

A brabanti uradalmakra nehezedő nyomás nem változott, sőt enyhén emelkedett. V. Károly tehát még passzív szerepet tulajdonított a flandriai grófság uradalmainak. Csakugyan, ettől kezdve Brabantban, pontosabban Antwerpenben lehetett megtalálni Németalföld legfontosabb tőkepiacát.

1521-től, a Franciaországgal vívott háború kezdetén az uradalmakra kirótt anticipációk gyakoribbakká váltak, azonban nem álltak arányban a reális szükségletekkel. A nyomás – minden egyes uradalom kapacitásának megfelelően – nagyon lassan stabilizálódott az „optimum” körül.

V. Károly uralkodásának fent említett éveit alatti lépcsőzetesen emelkedő nyomásról lehet csak beszélni, és az uradalom mozgatóerőt jelentő funkciója tökéletesen eltűnt.

V. Károly uralkodásának második fele (1530–1555)

Ezekben az években megnövekedtek a pénzügyi szükségletek, és az uradalmakra gyakorolt nyomás bizonyos mértékben intézményesedett, hatósági ellenőrzés alá került. Ily módon továbbra is pozitív korreláció van a kormány pénzügyi szükségleteinek fejlődése és az uradalom pénzügyi eszközként való felhasználása között.

Ezt a birtokpolitikát azoknak a kísérleteknek a folytatásaként kell szemlélni, amelyeket a kormány és a Pénzügyi Tanács (Conseil des Finances) 1531-től kezdve foganatosított a pénzügyi helyzet javítására. Ebből a szempontból az uradalom még mindig a bevételi források szerves részének tekinthető, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan a fedezet tényező szerepét játszotta.

Nem meglepő, hogy a kormány – a húszas évektől kezdve körülbelül az 1535-ös évekig – olyannyira intenzív módon foglalkozott az uradalom fejlesztésével. Az 1530–1535-ös években, látván, mennyire felgyülemlettek a rövid lejáratú kölcsönök hátralékai, tervbe vették ezek konszolidációját, amihez a széles skálán kibocsátott járadékok közismert taktikáját alkalmazták. Ilyen körülmények között az uradalom új szerephez, sőt alapvető szerephez jutott.

Az uradalomra gyakorolt nyomás csökkent a birtokonkénti kedvezőbb szaldó és a globális hozam javára; ezeknek immár szilárd biztosítékot kellett kínálni az uralkodó hitelezői számára.

A kormányzási időszak utolsó öt évében a központi kormányzat az uradalmakra gyakorolt nyomása megint emelkedett, s ettől fogva ez a nyomás a korona finansziális szükségleteivel összefüggő

kapcsolatban volt. Az uradalmi birtoktartalék ekkor még szorosan kötődött az egyre kevésbé visszafizethető függő-adósság kiküszöböléséhez.

E kritikus időszak alatt az uralkodónak alig sikerült a városoktól megkapnia a számára oly nélkülözhetetlen tőkét. A bemutatandó garancialevelek majdnem kizárólag az uradalmakra vonatkoztak. Ha ez utóbbit nem is használták már fel többé a 15. századhoz hasonló módon, az uradalmi birtokszektor nyilvánvalóan a finanszírozás reális eszköze maradt továbbra is.

Az uradalmak egyedi számadásai alapján lehetetlen felmérni, milyen szerepet töltött be a 16. század második felében az uradalmi birtok az állami pénzügyekben

Az 1557. évi csőd után közvetlenül úgy látszik, hogy II. Fülöp követni készült apjának uradalmi politikáját: a központi hatóság nyomásának görbéje gyorsulva növekedett a hatvanas évekig. Annak ellenére, hogy a mindjobban növekvő kormánykiadásokkal párhuzamban maradt, mégis, immár minden arányos kapcsolat megszűnt a kettő között, vagyis: az uradalom, melynek viszonylagos jelentősége csökkent, többé nem tekinthető a központi hatalom nyomásán keresztül megnyilvánuló kormányzükséglet kifejezésének. A mérőeszköz (az uradalmak rendkívüli kiadásai) itt végleg értékét veszti; az uradalom könyvelésén alapuló, az uradalmi szektor fontosságát vizsgáló szűrőpróba értelmetlenné válik.

Az uradalmakat nem tekintették többé finanszírozási eszköznek, és minden mélyebb meggyőződés nélkül csak csökkenő jelentőségű fedezet-alapként tartották őket fenn. Drasztikus elidegenítések útján a legéletképebb részeitől fosztották meg az uradalmi szektort.

Mindazonáltal több mint egy évszázadra volt még szükség ahhoz, hogy a királyi uradalom szerepét teljesen elveszítse Németalföldön. A németalföldi uradalom viszonylagos, anakronisztikus jelentőségét részben azok a történelmi körülmények magyarázzák, amelyeket leírtunk; tehát az uralkodók aktív uradalmi politikája. Másrészt – legalábbis reméljük – mindezt további rész kutatások fogják még alátámasztani, főként a 17. és a 18. század vonatkozásában.

Fordította: Fülöp László